

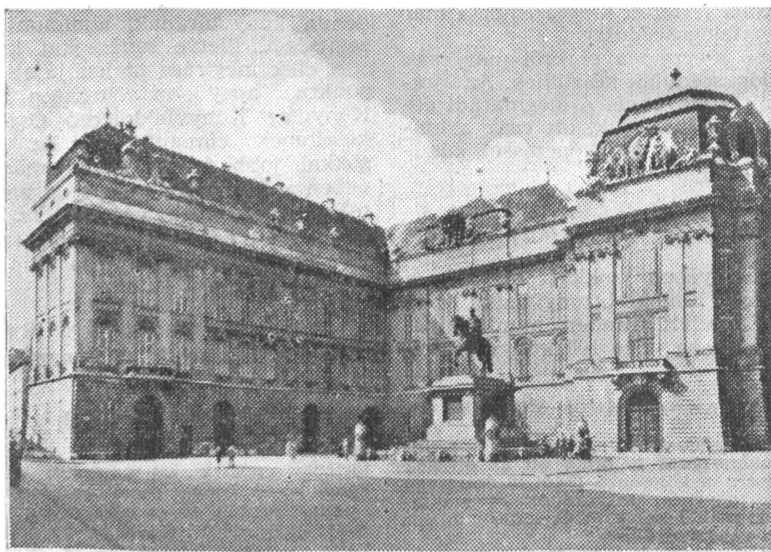
HÁROM BÉCSI KÖNYVTÁR

Kevés olyan várost találunk Európában, amelynek hatévszázados múlttal büszkélkedő könyvtára volna. Bécsben kettő is van: egyik az udvari könyvtár, 1918 óta a *Nationalbibliothek*, a másik a tudományegyetem könyvtára, az *Universitätsbibliothek*.

Az első Habsburg, aki könyveket gyűjtött, III. Albrecht herceg volt a XIV. század második felében. Később, a reneszánsz idején, III. Frigyes egybegyűjtötte a különböző várakban és kastélyokban őrzött könyvkincset. Fia, I. Miksa igen eredményesen folytatta a gyűjtemény gyarapítását. Ő a kor legnagyobb könyvgyűjtőinek: Mátyás királynak és Lorenzo de' Medicinek a nyomdokában járt. Mátyás király könyvtára egyébként is fölöttébb érdekelte. Követeit gyakran küldözte Budára, s onnan azok sohasem tértek vissza üres kézzel: mindig kölcsönkértek két-három kötetet a Corvinából. A könyvbarát császár azonban nemcsak kódexet gyűjtött, hanem nyomtatott könyveket is, hisz többnek a kiadásában maga is részt vett. Utódai idejében a könyvtár állománya már lassabban növekedett. A XVI. század történeti eseményei nem kedveztek a bibliófilának.

A bécsi egyetemet 1365-ben alapították, s négy fakultásból állt: bölcsészeti, teológiai, jogi és orvosi karból. Hosszú időn át mindenik karnak önálló könyvtára volt. Ezek a bécsi tudósvilág életében sokkal nagyobb szerepet játszottak,

mint a hol Bécsben, hol Innsbruckban őrzött, nehezen hozzáférhető udvari könyvtár. Fejlődésüket azonban — akárcsak az egyetemét — erősen gátolták a török háborúk és a szörnyű pestisjárványok. A XVII. században sem javult a könyvtár helyzete. 1623-ban a jezsuiták vették át a bölcsészeti és a teológiai kar vezetését, s a jezsuita kolostor gazdagon felszerelt könyvtára mellett az egyetemi könyvtár lassan, mindinkább háttérbe szorult. Ezt a folyamatot azután betetőzték a XVIII. századbeli Bécs könyvtári viszonyaiban beállt változások. 1726-ban elkészült a Burg-ot és az Ágoston-rendi barátok templomát összekötő palota, s benne a világ máig legszebbnek tartott könyvtárterme. Az uralkodónak becsvágya megkívánta, hogy a könyvtár tartalmilag is méltó legyen építészeti szépségéhez, ezért beleolvasztottak több jelentős könyvtárat (Szavojai Jenő hagyatékát és a gráci kastélykönyvtárat). Majd 1756-ban megszüntették az egyetemi könyvtárat, és anyagát szintén az udvari könyvtár kebelezte be. Csakhogy a művelődéspolitikai irányítóinak rövidesen be kellett látniuk, hogy egyetem nem működhetik könyvtár nélkül. Az újjászervezés igénye egyre hangosabban jelentkezett. Alkalom is kínálkozott reá, amikor a pápa feloszlatta a jezsuita rendet. A rend gazdátlanná vált könyvtárát Mária Terézia az egyetemnek ajándékozta. Több magángyűjteménnyel egyesítve, húsz évi szünetelés után, 1777 tavaszán

Az egykori udvari könyvtár — 1918 óta Nationalbibliothek — épülete

újából megnyitották. (Ezidőtájt Magyarországon hasonló események tanúi vagyunk: a királynő az 1635-ben alapított nagyszombati jezsuita egyetemet királyi egyetemmé szervezte át és Budára helyezte. Az egyetem könyveit pedig 1777 őszén a Vágon és a Dunán tutajokon úsztatták le a budai vár alá.)

A XVIII. század vége táján bekövetkezett technikai forradalom az iparilag fejlődni kívánó államoktól megkövetelte, hogy nagyobb számú műszaki értelmiség kiképzéséről gondoskodjanak. Európaszerte szervezni kezdték a műszaki főiskolákat. A bécsi *Technische Hochschule* viszonylag korai alapítású, 1815-ben nyitották meg. S első igazgatója, Johann Prechtl, még ugyanabban az évben Párizsban járva, maga vásárolta meg az első könyveket a főiskola könyvtára számára. Bécsben tehát a harmadik nagykönyvtár is idestova másfél százados múltra tekinthet vissza.

Szervezeti kérdések

A nemzeti könyvtárak általában egyetlen elven, a kiadványfajtákat elkülönítő *forma* elvén épülnek föl. Kézirat, nyomtatott könyv, hirlap-folyóirat, plakát, térkép, hangjegy, film mind külön-külön osztályok gondozásába kerül. Ettől eltér és elkerülhetetlenül törest okoz a *tartalmi* elv párhuzamos érvényesülése, amit főként a színháztörténeti gyűjtemények esetében tapasztalunk.

A Nationalbibliothek szervezeti felépítése nem újkeletű, hanem történeti képződmény, a szervezés formái alapelve mégis egészen természetesen rajzolódnak ki benne. Osztályai: kéziratár, nyomtatványtár, zeneműtár, térképtár, papyrus-, portré- és színházi gyűjtemény. Feltűnik a periodikák külön osztályának hiánya, ugyanakkor e szervezetet a hagyományok több helyen áttörik: a grafikai plakátok az Albertinába, a világhírű, bécsi grafikai gyűjteménybe kerülnek, az ősnymtatványok a kéziratárhoz vannak kapcsolva. A színházi gyűjtemény viszont totális igényű: mindent gyűjt, ami a színházzal összefügg, színészek és szerzők kézíratait, nyomtatásban megjelent színpadi műveket, rendezői példányokat, szakfolyóiratokat, újságkivágatokat, díszletterveket, színlapokat és fényképeket százazres tömegben. Harmincezer kötetes kézikönyvtárában megtalálható a színjátszásról szóló teljes irodalom. Hatalmas, nemzetközileg megbecsült gyűjtemény ez — méltó Bécs magas szintű színházi kultúrájához. De tulajdonképp „könyvtár a könyvtárban.”

Igazi kincsestár és világviszonylatban is az elsők közé tartozik a National-

bibliothek kéziratgyűjteménye. Vetekszik a British Museum, a Bibliothèque Nationale és a vatikáni könyvtár kéziratárával. Összesen 35 000 kötet kéziratot foglal magában, és 2500 kódexe van miniatűrakkal díszítve. Nagy Károlynak a VIII. században készült arany zoltáros-könyve a legrégebb darabja. Ilyen kincsek közt a világ egyik legnagyobb, 7800 kötetből álló ősnymtatvány-gyűjteménye is csak „szegény rokon”. A 42-soros Biblia például, amelyet a washingtoni Kongresszusi Könyvtár külön teremben őriz, itt a kiállítási terem egyik sarkában szerénykedik több más kötettel egy tárlóban. (Túlzásnak tartjuk ezt is, azt is!)

A könyvtár papyrus-gyűjteménye szintén arról nevezetes, hogy a legnagyobb a világon, mennyiségileg felülmúlja a kairói és a British Museumét is. Egy bécsi könyvkereskedő vásárolta össze Egyiptomban a múlt század utolsó negyedében és adta Rajner főhercegnek, aki 1899-ben Ferenc Józsefnek ajándékozta. Így került e temérdek papyrus a sivatagi homok alól az osztrák fővárosba. Kevés köztük az irodalmi vagy politikai érdekű tekercs, javarészüik szokványos szövegű magánlevél vagy gazdasági elszámolás. Konzerválásuk rendkívüli áldozatokat kívánna; ezt a könyvtár igen józan mérséklettel végzi. Körülbelül 100 000 tekercs van itt felhalmozva, s eddig háromezret dolgoztak fel és zártak — kitergetve — üveglapok közé.

A személyi cllátottság ezen az osztályon: egy raktárkezelő, egy restaurátor és fél munkaidejében egy kéziratáros, aki a görög kéziratok specialistája. Az állomány tekintélyes része ugyanis a hellenizmus korából való és görögnyelvű. Mégis elgondolkoztató: a világ legnagyobb papyrus-gyűjteménye egyiptológus nélkül?

A két egyetemi könyvtár szervezete magától értetődően sokkal tisztább és áttekinthetőbb. A hagyományos gyarapítási, katalogizálási és olvasószolgálati osztály mellett az Egyetemi Könyvtárban a szakreferensek csoportja, a Műszaki Főiskolán pedig a dokumentációs osztály alkotja a negyedik részleget.

A szakreferensek feladata a tájékoztatás, de idejük javát a beszerzésre ajánlott könyvek kiválasztása és szakozása foglalja le. A Műszaki Főiskola könyvtára érzelmi legjobban a mai idők követelményeit, s töle telhetőleg gondot visel a tudományos tájékoztatásra. Kereitei azonban ehhez rendkívül szűkek. Dokumentációs osztályát csak 1950-ben hívták életre. Még tavaly ősszel is csu-

pán négy mérnök, két középiskolai végzettségű könyvtáros és egy gépirónó dolgozott az osztályon. Bibliográfiákat, referátumokat ezidőszelint nem készítenek, mert erejüket lekötö a tájékoztatás munkaeszközeinek megteremtése, katalógusok szerkesztése és a kutatók szóbeli tájékoztatása. Ez a létszám kicsi, de a német nyelvterületen folyó, sokgú dokumentációs munka eredményei mind rendelkezésükre állnak.

A könyvtárak egyébként is erősen tdkarékoskodnak a munkaerővel. Munkaszervezésük általában gazdaságcsabb a mienknél. Nálunk ugyanis gyakori, hogy sok kevésbé igényes munkát is egyetemi végzettségűekre bíznak. Bécsi könyvtárakban ez aligha fordul elő. Mindjárt világossá válik, miért, ha megnézzük például a Nationalbibliothek személyzetének szakmai összetételét:

tudományos és gazd.	
igazgatás	12 fő
egyetemi végzettségű könyvtáros	30 fő
középiisk. végzettségű könyvtáros	32 fő
adminisztratív munkaerő	13 fő
raktárkezelő	28 fő
restaurátor, könyvkötő	7 fő
fényképész	2 fő
sokszorosító	2 fő
takarítónő	7 fő
éjjeliőr	2 fő
<hr/>	
összesen:	135 fő

Az egyetemi végzettségű, úgynevezett tudományos könyvtárosok száma a teljes létszám negyedét sem éri el. Ez mindennütt így van Nyugat-Európa könyvtáraiban.

Ahhoz viszont, hogy Bécsben valaki tudományos könyvtáros legyen, előbb el kell végeznie az egyetem vagy a Műszaki Főiskola valamelyik fakultását. Gyakornoki állásra csak diplomával lehet pályázni. A gyakornokság két évig tart, s a második év egy részét a Nationalbibliothekban kell tölteni. Ilyenformán biztosítva van, hogy az ország bármelyik tudományos könyvtárának gyakornoka átmenetileg Bécsben dolgozva, eljárhat a megfelelő, tanfolyam-jellegű előadásokra. Két év múltán vizsgát kell tennie, mégpedig a következő tárgyakból: könyv- és könyvtártörténet, könyvtártn, bibliográfia és három élőnyelv. A középiskolai végzettségű könyvtárosoknak is vizsgáznok kell gyakornoki éveik leteltével, a szaktárgyakon kívül két élőnyelvből.

A könyvtári mőhelymunka

A könyvtárakról sokszor csupán állományuk és forgalmuk alapján alkotnak ítéletet. Pedig a statisztikai adatok mellett rendkívül fontos a munkamódszerek színvonalának ismerete. A kettő együtt ad reális képet.

A Nationalbibliothekban — eltekintve a különgyűjteményektől — 1 200 000 kötet újkori könyvet találunk, az Egyetemi Könyvtár állománya 1 500 000, a Műszaki Főiskola Könyvtáráé pedig 250 000 kötet.

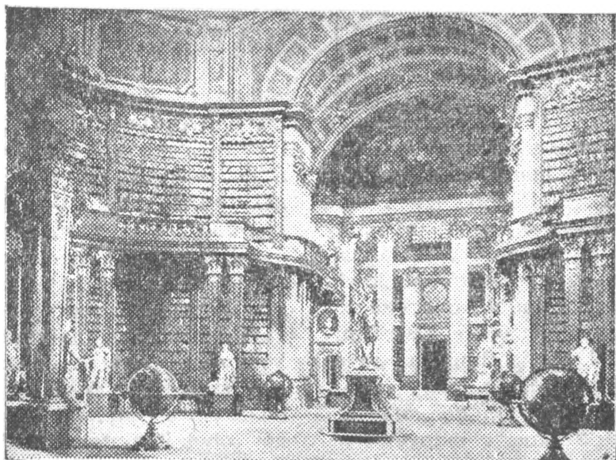
Mindhárom bécsi könyvtár költségvetése bőkezű a gyarapításra fordítható összegek tekintetében. A Nationalbibliothek és az Egyetemi Könyvtár egyegy millió Schillinget kap ilyen célra, a Műszaki Főiskola Könyvtára félmilliót.

A gyarapítást fejlett módszerekkel végzik: desiderata-jegyzékeiket például nem annyira a kiadói prospektusok és nemzeti bibliográfiák alapján állítják össze, mint inkább a folyóiratok ismeretesei, bírálatai alapján. Ezen a réven maguk a könyvtárosok sokkal elevebb kapcsolatba kerülnek az anyaggal, mint-ha pusztá címnyag alapján válogatnának. (Nálunk is több könyvtárban eredményesen használják ezt a módszert.)

Hiányzik azonban mindkét egyetemi könyvtárban a figyelőszolgálat megszervezése. A tanszékeket nem tájékoztatják a szakterületükön megjelent újdonságokról. A tanszéki könyvtárak anyagának központi feldolgozása sincs napirendre tűzve. A katalógusok tehát nem tükrözik a teljes könyvállományt, a tanszékeket is beleértve. Egyszóval a központi könyvtári funkciók kiépítéséhez, s a tanszéki könyvtárak összefüggő hálózatba tartozásának gondolatához nem érkeztek el.

A raktározást illetőleg az Egyetemi Könyvtár adta a jó példát még a múlt század vége táján. Amikor 1884-ben elkészült az egyetem új, neorenaissance palotája, helyet kapott benne a könyvtár is. Állományát ekkor — a költőzéssel kapcsolatos újrendezés során — hat méret szerint numerus currensben helyezték el. A példa ellenállhatatlanul hatott a többi bécsi könyvtárra, s az udvari könyvtár betűjeles, a Műszaki Főiskola Könyvtára pedig — szokatlan változat! — római számjeles numerus currenst vezetett be.

Kevésbé élenjárók a bécsiek a feldolgozó munkában. Az Egyetemi Könyvtárnak feltétlen érdeme, hogy már 1884-ben elkezdte tárgyszókatálógusának készítését, világosan látva összefüggést: ha megszünteti a szakok szerinti raktározást, akkor gondoskodnia kell a tar-

A bécsi Nationalbibliothek díszterme. A 77 méter hosszú és 22 méter magas terem 1723—26 között épült Fischer von Erlach tervei alapján

talmai feltárást szolgáló katalógusokról. A betűrendes katalógus könyvcímeit azonban 1932-ig ők is könyvalakú katalógusokba gyömöszölték be. Tárgyszó-katalógus készítése az 1920-as években vált általánossá a bécsi könyvtárakban, a nemzetközi méretű kartonok használá-tára pedig csak 1932-ben tértek át. A decimális szakrend bevezetésének még a gondolatát is mereven elutasították. (Idegenben tanuljuk becsülni Szabó Ervin érdemeit, aki a Fővárosi Könyvtár anyagát — négy évi előkészítés után — 1914 májusában nemzetközi méretű kar-tonokra írt, betűrendes és decimális ka-talógusokban feltárva bocsátotta a kö-zönség rendelkezésére.)

A Műszaki Főiskola igen kezdetleges szakrend szerint osztályozza könyveit, az Egyetemi Könyvtárban pedig 1953-ban kezdtek hozzá saját, betűkből és szá-mokból kombinált szakrendjük kidolgo-zásához. Terveik szerint három év múlva készülnek el vele. A decimális szakrenddel szemben fennálló ellenkezés azonban egy ponton már megtört. A Műszaki Főiskola Könyvtárának doku-mentációs osztálya nem választhatott másként: bevezette a decimális osztályo-zást. Nemzetközi kapcsolatait nem tudná gyümölcösztetni, s a külföldről kapott dokumentációs anyagot kellőképpen fel-használni, ha nem lép erre az útra.

Igen jelentős eredménye az osztrák könyvtárügynek, hogy sikerült megoldani az ausztriai kiadványok központi katalógizálását. A Nationalbibliothek elkészíti az osztrák nemzeti bibliográfiát, és címfelvételeinek felhasználásával

nyomtatott katalóguscédulákkal látja el a könyvtárakat.

Az olvasószolgálatra a bécsi könyvtá-rakban nem esik olyan hangsúly, mint nálunk. Az Egyetemi Könyvtár olvasó-terme a legnagyobb: 370 férőhelyes, a másik két könyvtárnak csak 100—100 férőhelyes olvasóterme van. A kiszolgálás meggyorsítása érdekében nagyméretű kézikönyvtárat rendeztek az Egyetemi Könyvtárban, a szabadpolcos kézikönyv-tárakban azonban mindenütt csak lexi-konokat és szótárakat találunk.

Az állományvédelemre nagy gondot fordítanak. Raktáraikba csak kötött könyveket engednek be. A Nationalbibliothek könyvkötő és restauráló műhe-lyét egy műtörténész vezeti, és munka-társai több külföldi tanulmányutat tet-tek. Egyikük három hónapot töltött a ró-mai Galló-intézetben, a könyvpathológia szakértői között, a másik a fűzésnélküli kötést tanulmányozta a párizsi Biblio-thèque Nationale-ban. Beszerezték a Plana-Flexibu nevű, kisméretű és nem túlságosan drága könyvkötészeti gépet a fűzésnélküli kötés meggyorsítására.

A haladás és hagyományörzés között szükségyszerű, de nem kibékíthetetlen az ellentét. A bécsi könyvtárakban jelenleg feszültség mutatkozik a két tendencia között. Am annak ellenére, hogy nem ta-lálkozunk a könyvtártudományi kutatás hivatalos támogatásával, a könyvtáro-sok igen tájékozottak a szakirodalomban. S az új áramokba való bekapcsolódásnak ez az első feltétele.

Kéki Béla

a Műszaki Egyetem Könyvtárának osztályvezetője